

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

FAKÜLTƏ: İXTİSASARTIRMA

KAFEDRA: "DÖVLƏT VƏ HÜQUQ NƏZƏRİYYƏSİ"

MÜHAZİRƏ

**Mövzu: "Daxili İşlər Nazirliyinin normativ-hüquqi aktlarının hazırlanması
və qəbul edilməsi qaydaları"**

Tərtib etdilər: "Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi" kafedrasının
rəisi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, polis polkovniki
Ceyhun Süleymanov

"Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi" kafedrasının
baş müəllimi, polis polkovnik-leytenantı
Babək Nəsirov

BAKI – 2020

MÖVZU: “ Daxili İşlər Nazirliyinin normativ-hüquqi aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydaları ”

P L A N:

1. Hüquqyaratmanın anlayışı, prinsipləri və növləri.
2. Hüquqyaratmanın mərhələləri və normayaratma texnikası.
3. Normativ hüquqi aktların anlayışı, əlamətləri və növləri.
4. Azərbaycan Respublikası DİN-in normativ-hüquqi aktlarının hazırlanması, qəbulu və qüvvəyə minməsi qaydaları.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995 (əlavə və dəyişikliklərlə).
2. «Hüquq nəzəriyyəsi». Dərs vəsaiti. Polis Akademiyası. Bakı, 2014.
3. Xropanyuk V.N «Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi». Bakı, 2007.
4. «Hüquq nəzəriyyəsi». Sxemlər albomu. Polis Akademiyası. Bakı, 2010.
5. «Normativ hüquqi aktlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının 2010-cu il 21 dekabr tarixli Konstitusiya Qanunu
6. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Dövlət hakimiyyəti orqanlarında, idarə, təşkilat və müəssisələrində kargüzarlığın aparılmasına dair Təlimat»ın təsdiq edilməsi haqqında» 2003-cü il 27 sentyabr tarixli 935 nömrəli Fərmanı
7. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının Nümunəvi Əsasnaməsi»nin təsdiq edilməsi barədə 2006-cı il 13 fevral tarixli 363 nömrəli Fərmanı
8. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi qaydaları haqqında Əsasnamə»nin təsdiq edilməsi barədə» 2011-ci il 1 iyul tarixli 463 nömrəli Fərmanı
9. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «İcra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarına baxılması, qəbul edilməsi və təsdiqi qaydası haqqında Əsasnamə»nin təsdiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 24 avqust tarixli 772 nömrəli Fərmanında dəyişikliklər edilməsi haqqında» 2011-ci il 27 iyul tarixli 483 nömrəli Fərmanı
10. Azərbaycan Respublikası Daxili işlər Nazirliyinin normativ hüquqi aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi qaydalarına dair təlimat

Sual 1. Hüquqyaratmanın anlayışı, prinsipləri və növləri.

Hüquq da dövlət kimi sosial proseslərin idarə edilməsi, son nəticədə insanlar arasındakı münasibətlərin nizamlanması zərurətindən yaranır. Məlum olduğu kimi hüquq sosial əsaslara söykənir. Bu cür əsasların üç başlıca növünü fərqləndirmək olar:

-məzmunu tərəflərin qarşılıqlı hüquq və vəzifələrindən ibarət olan və artıq cəmiyyətdə təşəkkül tapmış ictimai münasibətlərə hüquqi forma vermə;

- ictimai inkişafın tendensiyasının dərki əsasında dövlətin hələ tam formalaşmamış münasibətləri qanunda möhkəmləndirə bilməsi, onların ictimai praktikada təsdiqlənməsinə fəal şəkildə yardımçı ola bilməsi;

-hüquqi praktika (təcrübə).

Beləliklə, hüququn maddi mənbəyi cəmiyyətin həyatında yaranan obyektiv tənzimləmə zərurətidir və qanunvericinin anlamalı olduğu ictimai münasibətlərdir. Bu o deməkdir ki, qanunvericidə (norma yaradan subyektdə) cəmiyyət üzvlərinin davranışının müəyyən variantlarının ümumməcburi olması, qanun şəklinə salınması ilə bağlı baxışlar, təsəvvürlər, rəylər yaranır. Hüquq ədəbiyyatında qeyd olunduğu kimi, hüquq düşüncəsi hüququn bilavasitə mənbəyidir, çünki hüququn yaranmasının əsası hüquqi ideyaların, görüşlərin hüquq normalarına çevrilməsi prosesidir. Bu tələbatı anlayaraq, dövlət birbaşa olaraq hüquq normasını müəyyən edir, yaxud həyatda artıq təşəkkül tapmış davranış qaydalarını sanksiyalaşdırır və bununla da onlara hüquq norması keyfiyyəti verir.

Hər bir dövlətin ən mühüm fəaliyyət istiqamətlərindən biri də hüquqyaratma fəaliyyəti hesab olunur. **Hüquqyaratma dedikdə** – dövlətin yeni hüquq normalarının qəbulu və mövcud olan normalara dəyişikliklər edilməsi ilə əlaqədar idarəetmə fəaliyyətinin xüsusi, spesifik forması başa düşülür. Bu hüquqyaratma anlayışına yalnız ümumi yanaşmadır. Onun anlamında bir neçə aspektlər fərqləndirilir. Birincisi, artıq yuxarıda qeyd edildiyi kimi, hüquqyaratma hüquq normalarının qəbulu üzrə fəaliyyətdir. İkincisi, hüquqyaratma dedikdə, hər şeydən əvvəl, səlahiyyətli orqan tərəfindən konkret hüquq normasının yaradılması prosesi nəzərdə tutulur.

Hüquqyaratma – ictimai münasibətlərə başlıca təsir yoludur, hüquqa hüquqi qüvvə verilməsinin əsas vasitəsidir. Hüquqi sferada hüquqyaradıcılığı prinsipə və başlıca olaraq hüququn formalaşması prosesini tamamlayan, dövlət iradəsinin qanun səviyyəsinə yüksəldilməsini ifadə edən dövlət fəaliyyətidir. Hüquq yaradıcılığı dövlətin hüquq sisteminin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş hüquqi aktlar qəbul etmək üzrə fəaliyyətdir. Dövlət fəaliyyətinin hüquqyaratma forması dövlət orqanlarının hüquq normalarını yaratmaq, dəyişdirmək və ya ləğv etmək üzrə fəaliyyəti ilə əlaqədar olan müstəqil formadır.

Hüquqyaratma yeni hüquq normalarının qəbulundan, ləğvindən, yaxud əlavə və dəyişiklər edilməsi yolu ilə köhnə hüquq normalarının təkmilləşdirilməsindən ibarətdir.

Hüquqyaratmaya, onu dövlət fəaliyyətinin digər istiqamətlərindən fərqləndirən aşağıdakı səciyyəvi cəhətlər xasdır:

- Hüquq normalarının qəbulu,dəyişdirilməsi və ləğvi üzrə fəaliyyətdir
- Bilavasitə səlahiyyətli subyektlər tərəfindən həyata keçirilir
- İctimai həyata mühüm təsir vasitəsidir .

Hüquqyaratma fəaliyyəti aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

1) **Demokratizm** — bu prinsip hüquq yaradıcılığında xalqın mənafeyini və iştirakını nəzərdə tutur.

Aşkarlıq — hüquqyaratma fəaliyyəti açıq şəkildə, normativ-hüquqi aktın müzakirəsinə kütləvi informasiya vasitələri, ictimaiyyət nümayəndələri cəlb edilməklə həyata keçirilməlidir.

Normayaratma orqanlarının fəaliyyətində aşkarlıq aşağıdakı vasitələrlə təmin edilir:

- normayaratma orqanlarının fəaliyyəti və onların qəbul etdikləri normativ hüquqi aktlar haqqında fiziki və hüquqi şəxslərin məlumatlandırılması;
- normativ hüquqi aktların rəsmi nəşrlərdə, digər kütləvi informasiya vasitələrində dərc edilməsi və ya onların digər üsullarla açıqlanması;
- normativ hüquqi aktların layihələrinin normayaratma orqanlarının internet informasiya ehtiyatlarında yerləşdirilməsi.

2) **Elmi əsaslandırma** — normativ-hüquqi aktın hazırlanması və qəbulu prosesində sosial-iqtisadi şərait, cəmiyyət üzvlərinin buna tələbatı, mənafeləri və s. diqqətlə öyrənilməlidir.

3) **Peşəkarlıq** — bu prinsip hüquqyaratmanın keyfiyyəti və səmərəliliyi ilə birbaşa bağlıdır. Bütün bu və ya digər sahələrdə olduğu kimi hüquqyaratma fəaliyyəti sahəsində də öz işinin son dərəcə peşəkarı, qanun layihələrinin modelləşdirilməsində kifayət qədər bilikli və təcrübəli mütəxəssislər çalışmalıdır.

4) **Qanunçuluq** — bu prinsipin əsasını təşkil edən qaydaya uyğun olaraq bütün hüquqyaratma fəaliyyəti qüvvədə olan qanunvericilik əsasında və ona müvafiq surətdə həyata keçirilməlidir.

5) **Humanizm prinsipi** — bu prinsipə əsasən pozitiv hüquq yaradılarkən təbii hüquqlar rəhbər götürülməlidir. Humanizm prinsipi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmişdir. Konstitusiyanın 12-ci maddəsinin I hissəsində deyilir: «İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir». Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 9-cu maddəsində göstərilir ki, «Cinayət Məcəlləsi insanların təhlükəsizliyini təmin edir. Cinayət törətmiş şəxsə tətbiq edilən cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər cismani cəza vermək və ya insan ləyaqətini alçaltmaq məqsədi daşıya bilməz».

6) **Beynəlmiləçilik prinsipi** — hüquq yaradıcılığı zamanı dövlətin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin tələblərinə və demokratik dövlətlərin hüquqi təcrübəsinə istinad edilməlidir.

«Normativ hüquqi aktlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununa əsasən normayaratma fəaliyyəti ilə bağlı aşağıdakı müddəalar öz əksini tapmışdır:

- normayaratma fəaliyyəti – normativ hüquqi aktların hazırlanması, ekspertizası, qəbul olunması, onlarda dəyişikliklər edilməsi, qüvvəsinin dayandırılması və ya ləğv edilməsi üzrə fəaliyyətdir.

Normayaratma fəaliyyəti Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 149-cu maddəsinin I hissəsində göstərilən prinsiplərlə yanaşı, aşağıdakı prinsiplər əsasında həyata keçirilir:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluq və qanunların üstünlüyü;

- aşağı dövlət orqanlarının aktlarının yuxarı dövlət orqanlarının aktlarına uyğunluğu;

- beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş prinsip və normalarının üstünlüyü;

- mütənasiblik;

- dövlət orqanlarının vətəndaşlar qarşısında cavabdehliyi;

- normayaratma fəaliyyətinin demokratikliyi və şəffaflığı;

- normativ hüquqi aktların ziddiyyətsizliyi;

- insanların hüquq və azadlıqlarının, onların qanuni maraqlarının müdafiəsi və sosial ədalət;

- ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinin sistemliliyi və kompleksliyi.

Ənənəvi olaraq hüquqyaradmanın aşağıdakı üç əsas növü fərqləndirilir:

1) səlahiyyətli dövlət orqanlarının hüquqyaradıcılığı;

2) «bilavasitə xalqın hüquqyaradıcılığı» (referendum);

3) normaların sanksiyalaşdırılması (bu zaman onların yaradılması prosesi dövlət orqanlarından kənar da baş verir).

Beləliklə, hüquqyaradmanı həyata keçirən subyektlərdən asılı olaraq hüquqyaradıcılığının aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

1) xalqın bilavasitə hüquqyaradıcılığı (referendum). Referenduma, bir qayda olaraq, dövlət həyatının və ictimai həyatın ən mühüm məsələləri çıxarılır. Ümum-xalq səsverməsi gedişində qəbul olunan aktlar yüksək hüquqi qüvvəyə malikdirlər və xüsusi qaydada (faktiki olaraq qəbul edildikləri qaydada) ləğv edilə bilirlər;

2) dövlət hakimiyyəti orqanlarının hüquqyaradıcılığı. Ən geniş yayılmış növlərdən biridir və səlahiyyətli dövlət orqanlarının hüquq normalarını müəyyən etmələri ilə əlaqədardır. Onun strukturunda qanunvericilik hakimiyyəti orqanlarının hüquqyaradıcılığı (qanunyaradıcılığı) və hüquq normalarının digər orqanlar tərəfindən qəbulu (qanun qüvvəli aktlarla əlaqədar hüquqyaradma) fərqləndirilir.

Belə hüquqyaradmanın subyektləri içərisində aşağıdakılar fərqləndirilir: parlament, prezident, hökumət və qanuna görə hüquqi normalar və normativ-hüquqi aktlar qəbul etmək hüququna malik olan digər dövlət orqanları;

3) dövlətdən asılı olmadan təşəkkül tapan adətlərin (işgüzar adət), yaxud qeyri-dövlət təşkilatlarının (məsələn, ictimai təşkilatların) hazırladığı normaların dövlət orqanları tərəfindən sanksiyalaşdırılması

Əhəmiyyətindən asılı olaraq hüquqyaradma fəaliyyətini aşağıdakı kimi fərqləndirmək olar:

-ali nümayəndəli orqanların (parlament) yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktları (qanunları) qəbul etmə üzrə hüquqyaratma fəaliyyəti (qanunyaradıcılığı);

-nümayəndələndirilmiş (delege edilmiş) hüquqyaradıcılığı – müəyyən problemlərin əməli həlli üçün qəbulu nümayəndəli orqanın səlahiyyətinə daxil olan normativ hüquqi aktların qəbulu üzrə parlamentin tapşırığını həyata keçirən icra hakimiyyəti orqanlarının, hər şeydən əvvəl, hökumətin normayaratma fəaliyyətindən ibarətdir;

-qanunqüvvəli hüquqyaratma - burada hüquq normaları ali nümayəndəli orqanlara aid olmayan dövlət orqanları – prezident, hökumət, nazirliklər, icra hakimiyyətinin digər mərkəzi orqanları tərəfindən qəbul olunur və qüvvəyə minir. Qanunqüvvəli hüquqyaratma aktları qanunun tətbiqinin təmin edilməsi üçün zəruridir.

Sual 2. Hüquqyaratmanın mərhələləri və normayaratma texnikası.

Hüquqyaradıcılığının məzmunu, öz məcmusunda hüquqyaradıcı prosesi təşkil edən, ardıcıl həyata keçirilən təşkilati hərəkətlərdən ibarətdir. Bu, normativ hüquqi aktlar yaratma və onların hüquq subyektlərinə çatdırılması texnologiyasıdır. Özünün ictimai-siyasi əhəmiyyətinə görə hüquqyaratma prosesi konstitusion və digər hüquqi normalarla tənzimlənir. Hüquqyaratma prosesi bir neçə mərhələdən ibarətdir:

1. Qanunvericilik (daha geniş - normayaratıcı) təşəbbüsü mərhələsi. Söhbət səlahiyyətli subyektin ilkin rəsmi fəaliyyətindən- normanın layihəsinin hüquqyaradıcı orqanın müzakirəsinə çıxarmasından, yaxud normativ hüquqi akt yaratmaq təklifindən və ya akt layihəsinin hazırlanmasından gedir.

Qanunvericilik təşəbbüsü hüququna malik subyektlərin dairəsi qanunvericilikdə ciddi şəkildə qeyd olunmuşdur. Belə ki, istənilən digər müraciətdən fərqli olaraq hüquqyaratma səlahiyyətinə malik olan orqana daxil olmuş qanunvericilik təşəbbüsü mütləq səlahiyyətli orqanın layihəyə, yaxud təklifə baxış keçirmək kimi hüquqi vəzifəsini nəzərdə tutur.

2. Səlahiyyətli orqanın aktı qəbul etmə, onun layihəsinin hazırlama, qanunlayihənin iş planına daxil etmə zərurəti haqqında qərarı.

3. Normativ hüquqi akt layihəsinin hazırlanması və onun ilkin müzakirəsi. Bunun prosedurası layihənin mühümlüyündən, hazırlanmasının kimə tapşırılmasından, habelə gələcək normativ hüquqi aktın xarakterindən (ümumdövlət aktı və idarə) asılı olaraq fərqlənir. Daha mühüm layihələr ümumxalq səsverməsinə çıxarılır. Digərlərinin hazırlanmasında alim və mütəxəssislərdən ibarət məsləhətçi qruplar iştirak edir.

4. Normativ hüquqi aktı qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan orqanda normativ hüquqi aktın layihəsinin müzakirəsi.

5. Normativ hüquqi aktın qəbul edilməsi.

6. Qəbul edilmiş aktın məzmununun aidiyyəti subyektlərə çatdırılması.

Hüquqyaratma həm özündə ayrıca normanı ifadə edən akt qəbul etmək, həm də özündə müəyyən məcmu, normalar qrupunu nəzərdə tutan sistemləşdirilmiş (məcəllələşdirilmiş) akt növündə ifadə oluna bilər. Daha geniş yayılmış forma məcəllələşdirmədir. Onun köməyi ilə bütövlükdə qanunvericilik sisteminin və hüquq sahələrinin özülü qoyulur, daha sonra isə qanunvericiliyin gələcək inkişafı gerçəkləşdirilir. Ayrıca aktlarla hüquqyaradıcılığı vasitəsilə məcəllələşdirilmiş qanunvericiliyə əlavə və dəyişikliklər edilir. Cari hüquq yaradıcılığının gedişində qanunvericilikdəki ziddiyyətlər və boşluqlar aradan götürülür.

Normativ hüquqi aktlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununa əsasən normayaratma prosesi aşağıdakı mərhələlərdə, müəyyən olunmuş prosedura əməl etməklə həyata keçirilir:

- normayaratma fəaliyyətinin planlaşdırılması;
- normayaratma təşəbbüsü (normativ hüquqi aktın layihəsinin hazırlanması);
- normativ hüquqi aktın qəbul edilməsi;
- normativ hüquqi aktın Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi;

- normativ hüquqi aktın dərc edilməsi.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi təminatı üçün hüquq normalarının hazırlanmasında, normativ aktların qəbulunda və onların sonrakı sistemləşdirilməsində bir sıra qaydalardan istifadə edilir. Bütün bu qaydaların, üsulların və vasitələrin məcmusu qanunvericiliyin texnologiyasını yaradır. Sözügedən qaydalara fərdi hüquqi aktları formullaşdırma, izah etmə və hazırlama qaydaları, vasitələri və üsullarını əlavə etdikdə hüquqi texnika əmələ gəlir. Onun bəzi tələbləri normativ, həm də fərdi aktlar üçün ümumidir, məsələn, aktın məqsədəuyğunluğu, qanuniliyi, savadlılığı, düzgün forması, rəşional strukturu, zahiri atributların varlığı və s.

Hüquqi texnikanın səviyyəsi ilk növbədə hüquqi mədəniyyəti göstərir. Qanunçuluğun gözlənilməsi də, hüququn səmərəliliyi də daha çox ona əsaslanır. Hüquq normaları qəbul edilərkən onları elə ifadə etmək, izah etmək və mətndə yerləşdirmək vacibdir ki, qanunvericinin iradəsi aydın və anlaşılıqlı olsun, mətndəki ifadə həqiqi mənə ilə eyni olsun, yəni ikibaşlı mənə verməsin, onda qaranlıq məqamlar və boşluqlar qalmasın. Hüquqi texnika əsasən hüquqi materialın təşkililə, onun zahiri izahı ilə bağlıdır.

Hüquqi texnikada hüquqi aktın qurulmasının vasitələrinə və qaydalarına mühüm rol verilir. Normativ hüquqi aktların hazırlanması zamanı istifadə olunan texniki üsullardan biri də həmin aktın maddələrində onun digər maddəsinə (hissəsinə və s.), eləcə də digər normativ aktlara istinadlardır. Müəyyən təhlil nəticəsində belə qənaətə gəlmək olar ki, məcəllələrdə istinadlar daha çox eyni aktın digər maddələrinə edilir, yəni burada göndərici maddələr üstünlük təşkil edir. Lakin, onların bir çoxunda göndərici maddələrdə konkret müddəalar yox, ümumiləşdirilmiş ifadələr əks olunur. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 72.2-ci maddəsində «Bu Məcəlləyə və ona müvafiq olaraq qəbul edilmiş qanunlara uyğun olaraq», yaxud «bu Məcəllədə göstərilən müddətlərdə» kimi ifadələrlə ümumi göndəriş həyata keçirilir. Buna görə də, fikrimizcə, hazırda istifadə edilən göndərici normaları ümumi və konkret adlı 2 qrupa bölmək olar. Əgər göndəriş həmin qanunun konkret maddəsinə (hissəsinə və s.) edilirsə, bu, konkret, ümumiyyətlə orada əks olunan şərtlərə və qaydalara edilirsə, ümumi hesab edilməlidir.

Müstəqillik dövründə qəbul edilən məcəllələşdirilmiş aktlarda blanket maddələrin böyük əksəriyyətində konkret normativ hüquqi aktın adı çəkilmədən ümumiyyətlə «Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi», «müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının müəyyən etdiyi qaydalara uyğun olaraq» kimi ifadə əks olunur. Eyni zamanda, burada da konkret qanunvericilik aktına istinada rast gəlmək olar. Məsələn, 2003-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin 112.4-cü maddəsində deyilir ki, «şikayətdə göstərilmiş qanun pozuntusu Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə uyğun olaraq cinayət hesab oluna bilərsə, müvafiq seçki komissiyası şikayətdə göstərilən çatışmazlıqların və qanun pozuntularının aradan götürülməsinə dair qərar qəbul etməklə yanaşı, cinayət işinin başlanması məqsədilə müvafiq prokurorluq orqanına müraciət edə bilər»

Beləliklə, yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək, blanket maddələri də ümumiləşdirilmiş (istinad bütövlükdə qanunvericiliyə, müəyyən edilən qaydalara və digərlərinə edildikdə), konkret (istinad qəbul edilən konkret qanunvericilik aktına edildikdə və həmin aktın konkret adı göstərildikdə) və blanket-göstərici, yaxud qarışıq (istinad konkret qanunvericilik aktının konkret maddəsinə, hissəsinə, bəndinə edildikdə) qruplara bölmək olar.

Hüquqyaratma fəaliyyəti qəbul edilən normativ hüquqi aktların dili, üslubu və terminologiyasına dair sabit qaydaların mövcudluğunu tələb edir. Bu sahədə əsas qaydalar qüvvədə olan «Normativ hüquqi aktlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Qanununda əks edilmişdir.

Normativ hüquqi aktın mətni lakonik formada, normaların ziddiyyətli təfsirini istisna edən sadə və aydın dildə, Azərbaycan ədəbi dilinin və hüquq terminologiyasının rəsmi-işgüzar üslubuna əməl etməklə tərtib edilir. Normativ hüquqi aktın terminologiyası aydın anlaşılan sözlərdən və söz birləşmələrindən istifadə etməklə formalaşdırılmalıdır. Normativ hüquqi aktda eyni terminlər bir mənada işlədilməli və vahid formaya malik olmalıdır. Normativ hüquqi aktda istifadə edilən terminlərin və onların tərifinin dəqiqləşdirilməsi zərurəti olduqda həmin aktda onların mənasını izah edən maddə (hissə, bənd) yerləşdirilir.

Normativ hüquqi aktın mətnində aşağıdakıların ifadə edilməsinə yol verilmir:

-loru dili, Azərbaycan dilinin dialektləri və danışıq nitqinin ekspressiv formaları;

- eyni mənada müxtəlif anlayışlar (terminlər);

-Azərbaycan dilində eynimənalı sözlər və terminlər olduqda başqa dillərdən alınma sözlər;

-anlaşılmaz söz birləşmələri, ümumiləşdirilmiş düşüncələr, çağırışlar, bədii müqayisələr, epitetlər, metaforalar;

- abreviaturalar (məlum olanlar istisna olmaqla).

Lakin bu tələblərə hüquqyaratma fəaliyyəti təcrübəsində riayət edilməsi sahəsində müəyyən problemlər mövcuddur. Söhbət ilk növbədə qəbul edilən məcəllələrin dili və üslubundan gedir. Bu cür aktların strukturunda irihəcmli maddələrin çoxluq təşkil etməsi zəruri olaraq onların dilini də mürəkkəbləşdirmişdir. Təbii ki, qanunverici ilk növbədə hüquqi tənzipləməni tam və hərtərəfli həyata keçirməyə cəhd göstərmişdir.

Lakin bu zaman onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hazırlanan normativ hüquqi aktların məzmununun anlaşılıqlı olması, dil və üslub baxımından normativ sənədlərə aid irəli sürülmüş tələblərə cavab verməsi sual altında qalır.

Məlum olduğu kimi, elmi ədəbiyyatda bütün normativ hüquqi aktların, o cümlədən də məcəllələrin dilinin yığcamlılığı onların məcburi əlaməti kimi qiymətləndirilir. Bu tələbə uyğun olaraq, həmin aktların məzmununun uzun-uzadı cümlələrlə ifadə edilməsi və nəticədə də onların ünsürləri arasındakı məntiqi əlaqələrin qırılması qanunvericilik texnikası nöqtəyi-nəzərindən yaxşı hal hesab edilməməlidir. Nəhayət, maddələrin məzmununun irihəcmli ifadələrlə qurulması, həmçinin qanunvericini aydın tərzdə başa düşməyə də mane olur.

Bütün bu fikirlərlə raşlaşaraq, öz tərəfimizdən onu da qeyd etməliyik ki, təkcə yığcamlığın bir tələb kimi irəli sürülməsi ilə kifayətlənmək olmaz. Eyni zamanda dəqiq meyarlar olmadan bu cür tələb hüquqi tənzimlənmənin qeyri-tamlığına da gətirib çıxara bilər. Bu səbəbdən yığcamlığın tənzimlənmənin zəruri həcmnin gözlənilməsinə dair tələbilə qarşılıqlı əlaqəsini dərk etmək qanunverici üçün çox zəruridir. O, çalışmalıdır ki, qaydaya salınması zəruri olan bütün münasibətlər tələb olunduğu kimi, hüquqda heç bir boşluğa yol vermədən tənzimlənsin və bu zaman qanunun maddələrindəki cümlələr anlaşılıqlı və mümkün olduğu qədər qısa olsun.

Digər normativ hüquqi aktlar kimi, məcəllələrin də dilinin anlaşılın olması üçün irəli sürülmüş tələblərdən biri həmin dilin dəqiqliyindən ibarətdir. Elmi ədəbiyyatda bu tələbin əhəmiyyəti ilə bağlı qeyd edilir ki, onun vasitəsilə qanunun eyni cür tətbiqi mümkün olur və orada əks olunan hüquqi müddələrin mənasının özbaşına şəkildə izahı da istisna edilir. Hüquqi dilin dəqiqliyi isə ilk növbədə terminologiyanın dəqiqliyidir. C.A. Kərimovun fikrincə, qanundakı bu və ya digər fikri ifadə edən sözlər, onu maksimal surətdə tam və dəqiq olaraq ifadə etməlidir və bu zaman onlara verilən mənaya dair heç bir şübhə olmamalıdır. Çünki qanunda ikimənalılıq dözülməzdir.

Digər müəlliflərin fikrincə isə, terminologiyanın əsas təyinatı hüquqi anlayışın dəqiq sədlərinin müəyyən edilməsindədir. Terminlər dəqiq müəyyən edilmiş hüquqi anlayışlara uyğun olduqda qanunvericiliyin özbaşına istifadə edilməsinin qarşısını alır və onun sabitliliyi, aydınlığı üçün əsas rolunu oynayır. Buna görə qanunvericilikdə əks olunan hüquqi termin və anlayışların tərifinə böyük diqqət yetirilməlidir. Çünki bu cür təriflərin necəliyi nəticə etibarilə qanunun predmetini təşkil edən ictimai münasibətləri necə tənzimləməsinə də təsir göstərir. Qeyd etməliyik ki, definitiv normalar vasitəsilə verilən bu cür təriflər müasir Azərbaycan qanunvericiliyi üçün adi hala çevrilmişdir. Lakin müxtəlif səviyyəli normativ hüquqi aktlarda o, müxtəlif cür həyata keçirilir. Bu baxımdan cari qanunlarla məcəllələrin arasında fərqlər mövcuddur.

Cari qanunlarda bu məsələlər, bir qayda olaraq, I bölməyə yaxud fəslə aid ilk maddələrdə həyata keçirilir və burada bütövlükdə aktda əks olunan, qanunverici nöqteyi-nəzərindən mühüm hesab edilən bir sıra anlayışların tərfi və izahı verilir. Məcəllələrə gəldikdə isə, onların çox cüzi hissəsi bu cür texniki vasitələrdən istifadə edir. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının yeni qəbul edilmiş Cinayət-Prosessual, Seçki, Ticarət Gəmiçiliyi və Vergi Məcəllələrində olduğu kimi. Cinayət-Prosessual Məcəlləsində bu ənənəvi haldır, çünki əvvəllər qüvvədə olan eyni adlı normativ-aktda da bütün məcəllədə istifadə edilən əksər terminlərin izahı verilmişdir. Seçki Məcəlləsinin bunların sırasındakı özəlliyi ondan ibarətdir ki, orada istifadə edilən əsas terminlər, cari qanunlarda olduğu kimi, elə 1-ci maddədə izah edilir.

Lakin əksər məcəllələrdə, definitiv normalar ümumi normativ materialla birlikdə verilmişdir. Bu sözügedən aktların texniki-hüquqi cəhətdən mühüm özəlliyini təşkil edir. Artıq yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bunun üçün maddələrə əlavə edilən qeydlərdən də geniş istifadə edilir. Məsələn, Azərbaycan

Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsindəki qeydlərin böyük əksəriyyəti bu cürdür – Məcəllənin 114-cü maddəsinin 1-ci qeydində həmin maddənin də daxil olduğu fəsilə birləşdirilən «müharibə cinayətlərinin», 2-ci qeydində «muzdlunun», 213-cü maddəsinə edilən qeyddə isə «xeyli miqdar» və «külli miqdar» anlayışlarının tərfi verilir.

Digər tərəfdən, təriflərin məcəllələrdə verilməsinin ən geniş yolu onun işləndiyi maddələrdən birində xüsusi hissə və ya bənd kimi verilməsi olmuşdur. Məsələn, 1997-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 3-cü maddəsində gömrük ərazisi və gömrük sərhəddinin tərfi ayrıca olaraq müəyyən edilir. Fikrimizcə, məcəllələrin hazırlanması zamanı anlayışların tərfi ilə bağlı yuxarıda göstərilən üsulların hamısından istifadə edilə bilər, bu şərtlə ki, anlayışın və onun həmin normativ aktda istifadəsinin xüsusiyyətləri nəzərə alınsın. Əgər müvafiq anlayış bütövlükdə məcəlləyə aiddirsə, onun tərfi birinci bölmənin ilk maddələrində verilməlidir. Əgər anlayış yalnız məcəllənin ayrıca bölməsində və ya fəslində tənzimlənən münasibətlərə aiddirsə, onun tərfi həmin bölmənin (fəslin) əvvəlində verilməlidir. Yalnız müvafiq maddəyə aid olan anlayışın izahını həmin maddəyə edilən qeyddə də vermək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, vaxtilə normativ hüquqi aktlarda istifadə olunan anlayışlar və onların tərfi məsələləri işıqlandırılarkən, elmi ədəbiyyatda onların aşağıdakı təsnifatı irəli sürülmüşdür: 1) sırf hüquqi əhəmiyyətli terminlər (məsələn, «məhkəmə aidiyyəti» kimi); 2) məişətdə formalaşan, lakin qanunvericilikdə də istifadə edilən terminlər (məsələn «şikayət» kimi); 3) məişətdə istifadə edilən və eyni zamanda spesifik hüquqi xarakter kəsb etmiş terminlər (məsələn, «qəti imkan tədbirləri» kimi); 4) «texniki», yəni müəyyən peşə üzrə ixtisaslaşan şəxslər dairəsində istifadə edilən və yalnız müvafiq sahəyə aid aktlarda əks olunan terminlər. Təriflərin əks olunması məsələsində toxunarkən, C.A. Kərimov hesab edir ki, qanunda istifadə edilən üçüncü qrupa aid terminlərin hüquqi anlayışını vermək lazımdır. Texniki terminlərə gəldikdə isə, müəllifin fikrincə, əgər qəbul edilən qanunvericilik aktı əsasən əhaliyə ünvanlanmamışdırsa, qanunverici tərəfindən onların izahına ehtiyac yoxdur. Çünki bununla normativ akt «dəqiqlikdən heç nə qazanmayaraq, müəyyən dərəcədə aydınlıq və qısalıqda uduzacaqdır». Lakin, əgər müvafiq qanun geniş əhali kütləsinin və hətta hansısa sahədə çalışan «qeyri-peşəkarların» daimi istifadəsi üçün nəzərdə tutulursa, belə bir izaha ehtiyac vardır.

Normativ hüquqi aktlar daxilən uzlaşdırılmalı, məntiqli qurulmalı və normayaratma texnikasına uyğun olmalıdır. Normativ hüquqi aktın normaları ifadə edilərkən həm həddindən artıq ümumiləşdirilmiş, həm də həddindən artıq təfərrüatlı ifadələrə, eləcə də eyni məsələ ilə bağlı normativ göstərişlərin təkrarlanmasına və onların çoxluğuna yol verilməməlidir.

Sual 3. Normativ hüquqi aktların anlayışı, əlamətləri və növləri.

Normativ hüquqi aktlar dünyanın bir çox ölkələrində hüququn yeganə əsas mənbəyi kimi çıxış edir. Bu, roman-german hüquq ailəsinə daxil olan ölkələrə aiddir, Azərbaycan da o cür ölkələrdən biridir. Azərbaycan Respublikasında normativ-hüquqi aktlar hüququn yeganə əsas mənbəyidir. Azərbaycanın milli hüquqi sisteminə aid bu xüsusiyyət bir çox postsosialist dövlətləri, o cümlədən Rusiya Federasiyası üçün də xarakterikdir. Sosialist hüququ üçün normativ-hüquqi aktların daha xarakterik olması marksist-leninçi dövlət və hüquq nəzəriyyəsində normativ-hüquqi aktlara xüsusi əhəmiyyət verilməsi və hüququn həmin mənbəyinin daha dərin və əhatəli şəkildə öyrənilməsinə səbəb olmuşdur. Postsovet respublikalarında normativ-hüquqi aktlar hüququn yeganə əsas mənbəyi kimi öz mövqeyini qoruyub saxladığına görə indi də hüquq nəzəriyyəsində hüququn digər əsas mənbələri ilə müqayisədə onun təhlilinə və izahına daha geniş yer verilir.

Normativ-hüquqi akt səlahiyyətli dövlət orqanı tərəfindən və ya ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunan, dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş ümumi məcburi xarakterli hüquq normaları müəyyən edən, dəyişdirən, ləğv edən, rəsmi hüquqyaratma aktı-yazılı sənəddir.

Dövlət və hüquq nəzəriyyəsinə aid dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin bir qisminə normativ hüquqi akt səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən qəbul olunan, dəfələrlə tətbiq olunması üçün nəzərdə tutulmuş hüquq normaları müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv rəsmi hüquqyaratma aktı kimi izah olunur. Məsələn, V.V.Lazarev və C.V.Lipen yazırlar ki, normativ-hüquqi akt səlahiyyətli dövlət orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyəti nəticəsində yaranan, hüquq normaları müəyyən edən, dəyişdirən və ya ləğv edən aktdır. V.İ.Vlasov isə yazır ki, normativ-hüquqi akt deyərək, səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən qəbul olunan və hüquq normaları, yəni uzun müddət qüvvədə olmaq və dəfələrlə tətbiq edilmək üçün nəzərdə tutulan göstərişləri, həmçinin bu normaların dəyişdirilməsi və ya hüquqi qüvvəsinə xitam verilməsinə dair göstərişləri daşıyan akt nəzərdə tutulur. M.F.Məlikova da normativ-hüquqi akta bu cür tərif verir. Onun açıqlamasına görə, normativ-hüquqi akt dövlət orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyəti nəticəsində yaranan hüquq normaları müəyyən edən yaxud onları ləğv edən aktdır.

Bir çox dərslik və dərs vəsaitlərində hüquqi akt səlahiyyətli dövlət orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyəti ilə yanaşı, həm də bilavasitə xalqın hüquqyaratması nəticəsində yaranan rəsmi yazılı sənəd kimi izah olunur. Normativ-hüquqi aktı bu cür izah etmək daha düzgündür. Çünki normativ-hüquqi aktlar yalnız dövlət orqanları tərəfindən qəbul olunan hüquqyaratma aktlarından ibarət deyil, referendum yolu ilə qəbul edilmiş aktlar da onlara aiddir. V.N.Xropyanyuk da yazır ki, normativ-hüquqi akt səlahiyyətli dövlət orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyəti və ya xalq iradəsinin birbaşa ifadə olunması nəticəsində (referendum yolu ilə) yaranır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası da həm səlahiyyətli dövlət orqanlarının qəbul etdiyi, həm də Konstitusiyanı və referendumla qəbul edilmiş

digər aktları normativ-hüquqi aktlara aid edir. Özü də ki, Konstitusiya və referendumla qəbul edilmiş digər aktlar başqa normativ- hüquqi aktlardan öz hüquqi qüvvəsinə görə üstün hesab olunur. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 148-ci maddəsinin I hissəsi ilə müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik sistemi aşağıdakı normativ- hüquqi aktlardan ibarətdir:

- 1) Konstitusiya;
- 2) referendumla qəbul edilmiş aktlar;
- 3) qanunlar;
- 4) fərmanlar;
- 5) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları;
- 6) mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları.

Bir qayda olaraq normativ-hüquqi aktlar rəsmi yazılı sənəd kimi mövcuddur. Normativ-hüquqi aktların rəsmiliyi dövlət əhəmiyyətli sənəd olmasındadır. Həmin aktlar ya dövlət orqanları tərəfindən qəbul edilir və ya sanksiyalaşdırılır, ya da xalqın birbaşa iradə ifadəsi nəticəsində qəbul olunmaqla rəsmiləşir və dövlətin təminatına verilir. Normativ-hüquqi aktların xüsusi qaydada hazırlanmış yazılı sənəd olması hüququn bu mənbəyinin ayrılmaz xüsusiyyətidir. Bu növ yazılı sənədlər, özündə hüquq normaları barəsində informasiya daşımaqla həmin informasiyanın dəqiqliyinə, qorunmasına və hüquqi münasibətlərinin iştirakçılara çatdırılmasına xidmət edir.

Normativ-hüquqi aktlar hüquq normalarından ibarətdir. Həmin aktların normativliyi də məhz bununla, yəni ünvanlandığı subyektlərin iradəsindən asılı olmayan və tipik hallara tətbiq olunması üçün nəzərdə tutulan ümumi məcburi xarakterli normalardan ibarət olması ilə müəyyənleşir. Normativ-hüquqi aktlar ayrı-ayrı subyektlərin iradəsindən asılı olmadan münasibətləri tənzimlədiyinə görə onlara geterenom normativ-hüquqi akt da deyilir. Ümumi məcburi xarakterli hüquq normalarının dəfələrlə tətbiq olunması normativ-hüquqi aktların uzun müddətə qüvvədə olmasını şərtləndirir. Normativ-hüquqi aktlar ləğv edilənə qədər uzun müddət qüvvədə olur M.F.Məlikova da yazır ki, “bu aktlar hüquq normalarından, yəni ümumi xarakterli davranış qaydalarından ibarət olduğuna görə ayrı-ayrı hallara deyil, ümumi, tipik hallara tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulur. Bundan, başqa normativ aktlar bir dəfə deyil, hüquqi qüvvədə, olduğu müddət ərzində dəfələrlə tətbiq olunur”.

Elmi ədəbiyyatda “normativ-hüquqi akt” anlayışı əvəzinə tez-tez “normativ akt” kateqoriyasından da istifadə olunur. Hətta qanunvericilikdə də buna yol verilir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 148-ci maddəsinin 1 hissəsində qanunvericilik sistemini təşkil edən normativ- hüquqi aktlar sadalanarkən onlardan axırıncısı mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları kimi qeyd olunur. “Normativ-hüquqi akt” anlayışının bu cür qısaldılması ilə razılaşmayanlar da var. Məsələn, V.İ.Vlasov deyir ki, normativ-hüquqi akt terminin qısaldılması mümkün deyil. Çünki həmin termin qısaldıqda başqa aktları da ehtiva edir. Hətta texnika ilə davranmaq qaydalarını müəyyən edən instruksiyalar da normaladan (yəni texniki normalardan) ibarətdir, lakin onlar

hüquqi akt deyil. Odur ki, normativ- hüquqi akt terminini normativ akt termini ilə əvəz etmək olmaz.

Normativ-hüquqi akt termininin bu cür qısaltılmasını düzgün hesab etməyənlər olsa da, bütövlükdə bu məsələ geniş müzakirə olunmur və qısaltmadan istifadə olunması davam edir.

Nəzəriyyəçilər belə hesab edirlər ki, hüququn digər mənbələri ilə müqayisədə normativ-hüquqi aktların ifadə etdiyi normalar daha ümumi xarakterə malikdir. Bununla yanaşı, normativ-hüquqi aktda norma daha dəqiq ifadə olunur. Hüququn başqa mənbələrində ifadə olunan normalar isə daha çox kasus xarakterlidir. Bundan əlavə, həmin normalarda qeyri-dəqiqlik müşahidə olunur. Həmin normaların bir qismi ümumi xarakterli olsa da belə, kifayət qədər qeyri-dəqiqlik ifadə etdiklərinə görə onların tətbiqində müəyyən çətinliklər yaranır. Normativ-hüquqi aktlar isə qəbul olunmazdan əvvəl xüsusi qaydada üzərində iş aparılır, ifadə etdiyi normaların dəqiqlik və müəyyənlik kriteriyalarına uyğunluğu yoxlanır ki, bu da həmin aktlara dair vacib tələblərdən biridir.

Normativ-hüquqi akt hüquqi aktların yalnız bir növüdür. Hüquqi akt hüquqi əhəmiyyətə malik olan və özündəki informasiyanı xüsusi formada ifadə edən rəsmi yazılı sənəddir. Bu sənədlər həmişə müəyyən olunmuş qaydaya uyğun hazırlanır. Bütün digər hüquqi aktlar normativ- hüquqi aktlardan törəmə aktlardır yaxud onlara görə hazırlanır. Normativ-hüquqi aktlar digər hüquqi aktlardan, ilk növbədə ümumi, tipik hallarda dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulan normalardan ibarət olması ilə fərqlənir. Hüquq ədəbiyyatında normativ-hüquqi aktların hüquq normalarının tətbiqi aktlarından və hüquq normalarının təfsiri və ya izahı aktlarından fərqləndirilməsi xüsusi diqqət yetirilir.

Hüquq normalarının tətbiqi aktları da hüquqi məzmunu malik olsa da onlarda hüquq normaları mövcud deyil. Həmin aktlarda ifadə olunan göstərişlər fərdi xarakter daşıyır. Yəni onlarda ümumilik yoxdur. Bu aktlar konkretir və müəyyən normativ-hüquqi aktda ifadə olunan hüquq norması əsasında yaranır. Bu o deməkdir ki, hüquq tətbiqetmə aktı ümumi davranış qaydalarını-hüquq normalarının fərdi hallara, münasibətlərə tətbiq olunmasını rəsmiləşdirən akt kimi çıxış edir. Normativ-hüquqi aktlardan fərqli olaraq hüquq tətbiqetmə aktlarının ünvanlandığı subyektlər dəqiq məlumdur və konkretir. Normativ-hüquqi aktlar isə konkret subyektlərə ünvanlanmır. Konkretləşməni hüquq tətbiqetmə aktları həyata keçirir. M.F.Məlikovanın yazdığı kimi, bu cür aktlar ümumi davranış qaydalarının konkret hallara tətbiq olunmasına kömək etməklə bir növ normativ aktları konkretləşdirir. “Ona görə də hüquq normalarının tətbiqi aktları adətən konkret subyektin ünvanına yönəldilmiş olur. Bu baxımdan hüququn tətbiqi aktları hüquqyaratma orqanının müəyyən etdiyi qaydalar ilə konkret həyati faktlar arasında bir növ əlaqələndirici rol oynayır. Hüququn tətbiqi aktı olmadan normativ akt yalnız dövlətin tələbi, göstərişi olaraq qalardı. Beləliklə, hüququn tətbiqi aktı dövlət göstərişlərinin həyati faktlara tətbiq olunmasını təmin edir”.

Hüquq tətbiqetmə aktının qüvvəsi konkret münasibətlə məhdudlaşır. Normativ-hüquqi aktlar isə normalarda nəzərdə tutulan bütün hallarda və münasibətlərdə öz hüquqi qüvvəsini göstərir. Odur ki, normativ-hüquqi aktlar ayrı-

ayrı münasibətlərin yaranıb başa çatmasından və ya yaranıb-yaranmamasından asılı olmadan hüquqyaratma orqanı tərəfindən ləğv olunmayanadək öz hüquqı qüvvəsini saxlayır. Ancaq hüquq tətbiqetmə aktı konkret münasibətdən asılı olaraq qüvvədə olur və münasibət bitdikdən sonra öz qüvvəsini və əvvəlki əhəmiyyətini itirir. Məsələn, hansısa bir şəxsin başqasına vurduğu zərərin ödənilməsi ilə əlaqədar məhkəmənin çıxardığı qərar (bu cür qərar konkret bir hüquq tətbiqetmə aktıdır) icra olunduqdan sonra onun qüvvəsi başa çatır. Yəni müvafiq hüquq norması əsasında tənzimlədiyi münasibətin başa çatması ilə hüquq tətbiqetmə aktının qüvvəsi bitir. Artıq bundan sonra həmin konkret münasibət təkrarlana bilməz. Lakin müvafiq hüquq norması yarana biləcək hər bir konkret münasibəti tənzimləmək üçün qüvvədə qalmaqda davam edir.

Hüquq normalarının təfsiri və ya izahı aktları normativ-hüquqi aktlarda ifadə olunan hüquq normalarının məzmununu açır, məna və məqsədlərini, qanunvericilikdə istifadə olunan istilahları, kimə və necə tətbiq edilməsini aydınlaşdırır, təsir hüdudunu müəyyənləşdirir.

Hüquq normalarının təfsiri normaları şərh edən subyektlərdən asılı olaraq iki cür olur: 1) rəsmi təfsir; 2) qeyri-rəsmi təfsir. Hüquq normalarının rəsmi təfsiri hüququn təfsiri aktlarında ifadə olunur.

Əgər normativ-hüquqi aktlar hüquq normaları müəyyən edir, dəyişdirir və ya ləğv edirsə hüquq normasının təfsiri aktları hüquq normalarının mənasını aydınlaşdırır. Beləliklə də, normativ-hüquqi aktlardan fərqli olaraq bu aktlar hüquq normaları yaratmır. Normativ- hüquqi akt şərh edilərkən ona dəyişikliklər edilməsinə, konkretləşdirici normalar əlavə olunmasına yoi verilmir, belə aktlar yalnız mövcud hüquq normasını izah edir. Rəsmi şərhləri və ya izahatları əks etdirən aktlarla normativ-hüquqi aktlar arasında ümumi cəhət də var. Bu ondan ibarətdir ki, onların hər ikisi ümumi məcburi qüvvəyə malikdir. Yəni hüquq normasının təfsiri aktı müvafiq normalının təfsirə uyğun başa düşülməsini və tətbiqini ümumi məcburi edir. Bundan əlavə, normativ-hüquqi aktlar kimi rəsmi təfsir aktları da dəfələrlə tətbiq olmur və konkret şəxslərə yönəlmir. Onlar da ümumi xarakterli aktlar kimi çıxış edir və bu cəhətinə görə birdəfəlik akt olan hüquq tətbiqetmə aktlarından fərqlənir.

Hüquq normalarının təfsiri aktlarına Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının şərh edilməsi barədə qərarlarını misal göstərmək olar. Azərbaycan Respublikasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və Azərbaycan Respublikasının qanunlarının rəsmi şərhini Konstitusiyanın 130-cu maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi verir.

Normativ-hüquqi aktlar - rəsmi yazılı sənəd kimi qanunvericiliklə müəyyən olunmuş formaya və rekvizitlərə malikdir. Normativ hüquqi aktların məcburi rekvizitləri aşağıdakılardır:

- aktın növü (Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı və s.);
- hüquqi tənzimləmə predmetini əks etdirən normativ hüquqi aktın adı (sərlövhesi);

-aktın qəbul edildiyi tarix, yer və qeydiyyat nömrəsi;

-müvafiq normativ hüquqi aktı rəsmi imzalamaq səlahiyyətinə malik olan şəxsin adı, soyadı, vəzifəsi və imzası.

Normativ-hüquqi aktların rekvizitlərə malik olması və vacibdir. Hər bir normativ-hüquqi akt öz rekvizitiəri ilə tanınır və “fərdiləşir”. Rekvizitlər normativ-hüquqi aktı digər normativ-hüquqi aktlar məcmusundan ayırır, fərdiləşdirir, başqa sözlə, insanın adı, soyadı, atasının adı kimi bir rol oynayır. İkincisi, rəsmi rekvizitlər aktı qəbul edən orqan barəsində informasiya daşıyır. Üçüncüsü, rəsmi rekvizitlər normativ-hüquqi aktın həqiqiliyini təsdiq edir, hüquqyaratma orqanının öz iradəsini həqiqətən bu cür ifadə etməsi barədə bütün zəruri məlumatları əks etdirir”.

Hər bir normativ hüquqi akt onun hüquqi tənzimləmə predmetini və əsas mahiyyətini əks etdirən ada malik olmalıdır. Normativ hüquqi aktın (onun struktur elementinin) adı yığcam olmalı, aydın ifadə edilməli və həmin aktın (struktur elementinin) əsas mahiyyətini əks etdirməlidir. Normativ hüquqi aktın normaları yığcam şəkildə, əsasən təsdiq formasında və indiki zamanda ifadə edilməlidir. Normativ hüquqi aktın mətnində istifadə edilən termin və anlayışlar aydın və birmənalı olmalıdır. Normativ hüquqi aktın mətnində əvvəl ümumi, sonra isə daha konkret müddəalar yerləşdirilir.

Normativ-hüquqi aktların mətni (bəzi istisnalar olmaqla) yalnız bir normativ müddə ilə məhdudlaşmadığından onun müəyyən struktura malik olmasına ehtiyac yaranır. Bundan çıxış edərək qanunvericilik qaydasında normativ-hüquqi aktların strukturu müəyyən olunur.

Normativ hüquqi aktın struktur elementləri preambuladan, bölmədən, fəsildən, maddədən, hissədən, bənddən, yarım bənddən və abzasdan ibarətdir.

Normativ hüquqi aktın mətni onun növündən asılı olaraq, bölmədə birləşən fəsillərə, fəsildə birləşən maddələrə, maddədə birləşən hissələrə, hissədə birləşən bəndlərə, bənddə birləşən yarım bəndlərə və yarım bənddə birləşən abzaslara bölünə bilər. Qanun, o cümlədən dəyişiklikləri nəzərdə tutan qanun, qanunla təsdiq edilən əsasnamə, nizamnamə, qayda və norma nəzərdə tutan digər akt maddələrə, digər normativ hüquqi aktlar, o cümlədən referendum aktı hissələrə bölünür. Məcəllədə və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə digər struktur elementləri də ola bilər. Məcəllədə mündəricat verilməlidir. İri həcmli digər normativ hüquqi aktlarda da mündəricat verilə bilər.

Normativ hüquqi aktın preambulası onun qəbul edilməsinin səbəblərini, şərtlərini və məqsədlərini əks etdirən giriş hissəsidir. Preambulaya normativ göstərişlərin daxil edilməsinə yol verilmir.

Normativ hüquqi aktın bölməsi fəsilləri özündə birləşdirən struktur elementidir. Bölmə rum rəqəmi ilə nömrələnir, mahiyyətini əks etdirən, baş hərflərlə yazılan və sətirin ortasında yerləşdirilən ada malik olmalıdır.

Normativ hüquqi aktın fəslə maddələri özündə birləşdirən struktur elementidir. Fəsil ərəb rəqəmi ilə nömrələnir, mahiyyətini əks etdirən, baş hərflərlə yazılan və sətirin ortasında yerləşdirilən ada malik olmalıdır.

Normativ hüquqi aktın maddəsi hissələri özündə birləşdirən və tamamlanmış normativ müddəanı əks etdirən əsas struktur elementidir. Maddə ərəb rəqəmi ilə nömrələnir və rəqəmdən sonra nöqtə qoyulur. Maddə, o cümlədən qanunla təsdiq edilən əsasnamənin, nizamnamənin, qaydanın və norma nəzərdə tutan digər aktın maddəsi onun mahiyyətini əks etdirən və sətri hərflərlə yazılan ada malik olmalıdır. Dəyişiklikləri nəzərdə tutan qanunun və hər hansı əsasnaməni, nizamnaməni, qaydanı və norma nəzərdə tutan digər aktı təsdiq edən qanunun maddəsinin adı olmur.

Maddə olmayan normativ hüquqi aktda hissə bəndləri özündə birləşdirə bilən və tamamlanmış normativ müddəanı əks etdirən əsas struktur elementidir. Hissə (maddədə hissənin nömrəsinin birinci rəqəmi maddənin nömrəsini təkrarlamaqla) ərəb rəqəmi ilə nömrələnir və rəqəmdən sonra nöqtə qoyulur. Hissənin mətni sətri hərflərlə yazılır və nöqtə ilə tamamlanır. Normativ hüquqi aktla (qanun istisna olmaqla) təsdiq edilən əsasnamədə, nizamnamədə, qaydada və norma nəzərdə tutan digər aktda, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının normativ hüquqi aktında hissənin mahiyyətini əks etdirən, sətri hərflərlə yazılan və sətrin ortasında yerləşdirilən adı olmalıdır.

Normativ hüquqi aktın bəndi yarımbəndləri özündə birləşdirə bilən, hissənin nömrəsini təkrarlamaqla ərəb rəqəmi ilə nömrələnən və rəqəmdən sonra nöqtə qoyulan struktur elementidir. Bəndin mətni sətri hərflərlə yazılır və nöqtəli vergül və ya nöqtə ilə tamamlanır.

Normativ hüquqi aktın yarımbəndi abzasları özündə birləşdirə bilən, bəndin nömrəsini təkrarlamaqla ərəb rəqəmi ilə nömrələnən və rəqəmdən sonra nöqtə qoyulan struktur elementidir. Yarımbəndin mətni sətri hərflərlə yazılır və nöqtəli vergül və ya nöqtə ilə tamamlanır.

Normativ hüquqi aktın abzası yarımbəndin tərkib hissəsi olan, ərəb rəqəmi ilə nömrələnən və rəqəmdən sonra nöqtə qoyulan struktur elementidir. Abzasın mətni sətri hərflərlə yazılır və nöqtəli vergül və ya nöqtə ilə tamamlanır.

Məcəllələşdirilmiş normativ hüquqi aktın bölmələri ümumi və xüsusi hissələrdə birləşdirilə bilər.

Məcəllələşdirilmiş normativ hüquqi aktın ümumi hissəsi aşağıdakıları əks etdirməlidir:

- əsas müddəalar (prinsiplər, anlayışların tərifləri, əsas təsisatlar);
- ixtisaslaşdırılmış normativ müddəalar (prezumpsiyalar, preyardisiyalar);
- yüksək dərəcəli ümumiləşdirmə və sabitliklə səciyyələnən və xüsusi hissənin normalarının istifadəsi üçün hüquqi əsas yaradan digər ilkin normativ müddəalar.

Məcəllələşdirilmiş normativ hüquqi aktın xüsusi hissəsi aşağıdakıları ifadə edən normaları əhatə edə bilər:

- mümkün və lazımi davranışın (hüquq və vəzifələr) növü və ölçüsü (qaydaları);
- hüquq normalarının mümkün pozuntularının mənfi nəticələrinin (hüquqi məsuliyyətin) növü və ölçüsü.

Hər bir dövlətin ərazisində qüvvədə olan normativ-hüquqi aktlar ümumi iyerarxik sistem təşkil edir. Normativ-hüquqi aktların təşkil etdiyi iyerarxik sistem normativ-hüquqi aktlar qəbul edən subyektlərə görə müəyyənləşir. Həmin subyektlər iki qismə: vətəndaşlardan ibarət xalqa və səlahiyyətli dövlət orqanlarına bölünür. Xalqın iradəsinin birbaşa ifadə olunması yolu ilə qəbul olunan, həmçinin ali dövlət orqanlarının qəbul etdiyi normativ-hüquqi aktların hüquqi qüvvəsi daha yüksək olur. Normativ-hüquqi aktların təşkil etdiyi iyerarxik sistem, adətən konstitusiyaya ilə müəyyən olunur və konstitusiyaya hər bir normativ-hüquqi aktın özündən daha yüksək hüquqi qüvvəsi olan başqa normativ hüquqi aktlara uyğun olmasını da tələb edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası da belə bir iyerarxiya yaratmışdır. Həmin iyerarxiyada özünə yer alan normativ-hüquqi aktlar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 148-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemini təşkil edir. Göründüyü kimi, Konstitusiyada “qanunvericilik sistemi” anlayışı geniş mənada işlədilir. Yəni bu sistemə qanunlarla yanaşı digər normativ-hüquqi aktlar da daxil edilir. Ədəbiyyatda qanunvericilik dar mənada da işlədilir. Bu halda qanunvericilik deyərkən, ancaq qanunlar sistemi başa düşülür.

Ədəbiyyatda normativ-hüquqi aktlar təsnifləşdirilərkən onların hüquqi qüvvəsinin əsas kriteriya kimi götürülməsinə geniş yer verilir. Beləliklə, normativ-hüquqi aktlar hüquqi qüvvəsindən və onları qəbul edən subyektlərdən asılı olaraq iki əsas qrupa ayrılır. Həmin bölgüyə görə, birinci qrupa konstitusiyaya (əsas qanun) başda olmaqla qanunlar daxildir. Öz hüquqi qüvvəsinə görə qanunlardan aşağıda duran digər normativ-hüquqi aktlar isə qanunqüvvəli aktlar qrupuna aid edilir.

Qanun xalqın birbaşa hüquqyaratma fəaliyyəti nəticəsində və ya qanunverici orqan tərəfindən xüsusi qaydada qəbul olunan, yüksək hüquqi qüvvəyə malik olmaqla mühüm ictimai münasibətləri nizama salan normativ-hüquqi aktdır. Qanuna bu cür tərif verilməsi ondan irəli gəlir ki, normativ-hüquqi aktların bu növü ya referendum yolu ilə və yaxud ali nümayəndəli orqan, yəni parlament tərəfindən qəbul olunur və xalqın suverenliyinin birbaşa təcəssümü kimi çıxış etməklə hüquqi nizama salmanın əsas istiqamətlərini və dövlət orqanlarının hüquqyaratma fəaliyyətinin hüquqi bazasını təşkil edir. Qanunun bu cür başa düşülməsi konstitusiyanın da qanun kimi qəbul olunmasını şərtləndirir. Təsadüfi deyil ki, bir sıra ölkələrdə konstitusiyaya əsas qanun deyilir və adı da əsas qanun kimi rəsmiləşir.

Qanunun yüksək hüquqi qüvvəyə malik olması o deməkdir ki, o, cəmiyyətin və dövlətin həyatında mühüm əhəmiyyətə malik olan münasibətləri tənzimləmək üçün qəbul olunan normativ-hüquqi akt kimi digər normativ-hüquqi aktlardan (qanunqüvvəli aktlardan) yuxarıda durur və həmin aktlar qanunlar əsasında yaradılır, bir növ onlardan törəyir. Bu səbəbdəndir ki, qanunqüvvəli aktların qanunlara uyğun olması qanunvericilik sisteminin vacib tələbi kimi çıxış edir. Qanunun yüksək hüquqi qüvvəyə malik olması, həm də hüquqi dövlətin mühüm prinsiplərindən biri olan qanunun aliliyi prinsipi ilə müəyyən olunur və həmin prinsipi ifadə edir.

Qanunun ictimai və hüquqi əhəmiyyəti də ilk növbədə onunla müəyyən olunur ki, digər normativ-hüquqi aktlardan fərqli olaraq, cəmiyyət və dövlət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən münasibətlər həmin növ aktla tənzimlənir.

Tənzimlədiyi münasibətlərə və hüquqi əhəmiyyətinə görə qanunlar əsas qanunlara, konstitusiyaya qanunlarına, üzvi və adi qanunlara bölünür. Bir çox hallarda ədəbiyyatda əsas qanun, yəni konstitusiyaya da konstitusiyaya qanunları sırasına aid edilir. Fikrimizcə dəqiq olmaq üçün konstitusiyaya ilə konstitusiyaya qanunlarını bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Bu fərq özünü, ilk növbədə onda göstərir ki, onları ayrı-ayrı subyektlər yaradır. Belə ki, konstitusiyaya bir çox ölkədə referendum yolu ilə qəbul olunur. Konstitusiyaya qanunu isə dövlət orqanı olan parlament tərəfindən qəbul edilir. Konstitusiyaya ilə konstitusiyaya qanunu arasındakı fərqi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında da görmək olar.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 93-cü maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi qanunlar iki kateqoriyaya: Konstitusiyaya qanunlarına və qanunlara bölünür. Konstitusiyanın 93-cü maddəsindən belə məlum olur ki, Konstitusiyaya qanunlarını qanunverici orqan, yəni Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi qəbul edir. Azərbaycan Respublikasında konstitusiyaya qanunu, əsasən, Konstitusiyaya əlavələr ediləndə qəbul olunur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 156-cı maddəsinin 1-ci hissəsində deyilir ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əlavələr Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində 95 səs çoxluğu ilə Konstitusiyaya qanunları şəklində qəbul edilir. Bundan əlavə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası da Milli Məclis tərəfindən Konstitusiyaya qanunu ilə təsdiq edilir.

Konstitusiyaya öz əhəmiyyətinə və hüquqi qüvvəsinə görə bütün digər qanunlardan seçilir. O, dövlətin əsas qanunu kimi ictimai həyatın bütün mühüm sahələri üzrə hüquqi nizamasalmanın, dövlətin hüquqyaratma və hüquq tətbiqetmə fəaliyyətinin hüquqi əsası, qanunvericiliyin hüquqi bazası kimi çıxış edir ki, bu da onun bütövlükdə hüquqi sistem, o cümlədən bütün cəmiyyət üçün mühüm əhəmiyyətə malik olduğunu göstərir. Müasir dövrdə konstitusiyaya o dərəcədə mühüm əhəmiyyətə malik olduğuna görə nəzəriyyəçilər onu hüquqi sisteminin nüvəsi adlandırırlar. Konstitusiyanın ali (ən yüksək) hüquqi qüvvəsi həm onun bütün dövlət orqanları, dövlət və qeyri-dövlət təşkilatları, bütün şəxslər üçün məcburi olmasında, həm də istisnasız olaraq bütün digər qanunlardan və başqa normativ-hüquqi aktlardan yuxarıda durmasında ifadə olunur.

Əsas qanunun birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olması da onun ali hüquqi qüvvəsini xarakterizə edən cəhətlərdən biridir. Konstitusiyanın birbaşa hüquqi qüvvəsi konstitusiyaya normalarının müvafiq faktlara tətbiqi üçün başqa bir akta və ya aktlara ehtiyacın olmamasında və konkret münasibətə, hadisəyə özünün birbaşa təsir edə bilməsində ifadə olunur. Rusiya Federasiyası Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri vəzifəsində çalışmış tanınmış alim M.V.Baqalay qeyd edir ki, konstitusiyanın birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olması ən çox vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün vacibdir. Konstitusiyaya hüquqi akt olmaqla yanaşı, həm də sosial-siyasi mahiyyətə malik olan, siyasi, hətta belə demək mümkündürsə, ideoloji

xarakterli sənəddir. O, qanunvericiliyin hüquqi bazası olmaqdan əlavə, siyasi qüvvələr arasında yaranan münasibətləri tənzim edir.

Konstitusiyanın əsas qanun olmasının müyyən təzahürləri var. Birincisi odur ki, əsas qanun digər normativ-hüquqi aktların yaradılmasının hüquqi bazası kimi çıxış edir. İkincisi, əsas qanun dövlət orqanlarının fəaliyyət istiqamətini müəyyən edir və onlar öz fəaliyyətində birinci növbədə konstitusiyayı əsas götürürlər. Beləliklə, konstitusiya əsas qanun kimi dövlət orqanlarının hüquqyaratma və hüquq tətbiq etmə fəaliyyətinin oriyentiri kimi təzahür edir. Üçüncüsü isə, konstitusiya yalnız prinsiplial xarakterli ən mühüm, əsas ictimai münasibətləri tənzimləyir və möhkəmlədir. Həmin münasibətlərin prinsipliallığı onunla müəyyən olunur ki, onlar digər münasibətlərin yaranması, inkişafı üçün baza, əsas rolunu oynayır. Əsas qanun tərəfindən tənzimlənən prinsiplial xarakterli ən mühüm, əsas ictimai münasibətlər konstitusiya hüququnun obyektı kimi qəbul olunur.

Ədəbiyyatda üzvi qanunlar da qanunların bir növü kimi fərqləndirir. Belə bir fərqləndirmə üçün əsas odur ki, üzvi qanunların qəbul olunması konstitusiya ilə nəzərdə tutulur. Onlar konstitusiyanın ayrı-ayrı müddələrini inkişaf etdirir və konkretləşdirir. Bu halda konstitusiya üzvi qanunun hansı məsələyə aid olmasını müəyyən edir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 101-ci maddəsi Azərbaycan Respublikası Prezidenti seçkilərinin əsaslarını təsbit edir. Həmin maddənin axırıncı, yəni VI hissəsində qeyd olunur ki, bu maddənin tətbiqi qaydası qanunla müəyyən edilir. Bununla, Konstitusiya 101-ci maddədə göstərilənlərin inkişaf etdirilməsi, dəqiqləşdirilməsi, bir sözlə, tətbiqi qaydalarının müəyyən edilməsi üçün ayrıca qanunun qəbul edilməsini nəzərdə tutur. Konstitusiyalarda üzvi qanunun qəbul olunması nəzərdə tutulsa da onlardan yalnız bəziləri (məsələn, Fransa Respublikası Konstitusiyası) bu növ qanunun birbaşa adını çəkir.

Qanunverici orqan tərəfindən qəbul olunan qanunların yerdə qalanı adi qanunlardır. Parlamentin qəbul etdiyi qanunların böyük hissəsini adi qanunlar təşkil edir. Adi qanunlar iki qismə bölünür: məcəlləşdirilmiş qanunlara və cari qanunlara. Məcəlləşdirilmiş qanunlar həcmcə cari qanunlardan daha böyük olur, ictimai münasibətlərin geniş bir sahəsini tənzimləyir və daha mürəkkəb struktura malik olması ilə seçilir.

Federativ dövlətlərdə qanunların həm federal qanunverici orqan, həm də federasiya subyektlərində qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirən orqan tərəfindən qəbul olunması mümkündür. Bir qayda olaraq federasiya subyektlərinin qanunları federal qanunverici orqanın qəbul etdiyi qanunlara uyğun olmalıdır. Bəzi unitar dövlətlərin tərkibində olan muxtar qurumlara da belə bir səlahiyyət verilir. Yəni muxtar qurumun qanunverici orqanı təşkil olunur və bu orqan öz səlahiyyətlərinə aid məsələlər üzrə qanunlar qəbul edir. Azərbaycan Respublikası da həmin dövlətlərdən biridir. Azərbaycan Respublikasının tərkibində Naxçıvan muxtar dövləti yaradılmışdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasının 3-cü maddəsində deyilir ki, həmin Muxtar Respublikada dövlət hakimiyyəti hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil olunur və qanunvericilik hakimiyyətini Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi həyata keçirir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının özünün qanunvericilik sistemi var və bu sistem Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsi olmaqla ona uyğundur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 134-cü maddəsinin V hissəsinin ifadə etdiyi tələbə əsasən, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qəbul etdiyi Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyası və qanunları müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına zidd olmamalıdır.

Qanunqüvvəli aktların normativ-hüquqi aktların iyerarxiyası daxilində öz yeri var. Hər bir qanunqüvvəli aktın bu iyerarxiya daxilində yeri onu qəbul edən orqanın statusu və səlahiyyətləri ilə, dövlət orqanlarının iyerarxik sistemində tutduğu yerlə müəyyən olunur. Qanunqüvvəli aktların hüquqi qüvvəsi də onları qəbul edən orqanların həmin iyerarxiyaya daxilindəki yerindən asılıdır. Hakimiyyət səlahiyyətlərinə görə daha yüksək orqanın qəbul etdiyi qanunqüvvəli akt öz hüquqi qüvvəsinə görə aşağı orqanın qanunqüvvəli aktından üstün olacaqdır. Belə bir qayda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 149-cu maddəsi ilə Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan qanunqüvvəli aktlar üçün də müəyyən olunmuşdur. Həmin qaydaya əsasən qanunqüvvəli aktların bir növü olan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğun olmalıdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarı icra orqanı olmaqla ona təbə olan Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları (Nazirlər Kabinetinin qərarları da qanunqüvvəli aktların bir növüdür) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarına uyğun olmalıdır. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının qanuntabeli normativ-hüquqi aktları isə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarına və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarlarına zidd olmamalıdır. Göründüyü kimi bu iyerarxiyada özünə yer alan qanunqüvvəli aktlara fərmanlar, Nazirlər Kabinetinin qərarları və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının qərarları aiddir və bu aktların hüquqi qüvvəsi onları qəbul edən dövlət orqanının hakimiyyət səlahiyyətlərindən asılı olaraq müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikasında qanunqüvvəli aktları qəbul edən orqanların dövlət mexanizmində tutduğu yerdən və hakimiyyət səlahiyyətlərindən asılı olaraq həmin aktları ümumi və sahəvi qanunqüvvəli aktlara (qanuntabeli normativ-hüquqi aktlara) ayırmaq olar.

Ümumi qanunqüvvəli aktlar ümumi səlahiyyətli dövlət hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul olunan qanuntabeli normativ-hüquqi aktlardır. Onların arasında başlıca yeri dövlət başçısı və ali icra hakimiyyəti orqanı olan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları tutur. Qanunlar və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları əsasında qəbul olunan və onların icrasına yönələn Nazirlər Kabinetinin qərarları ümumi qanunqüvvəli aktlar kimi Prezidentin fərmanlarından sonra gəlir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları ümumi qaydalar müəyyən edən akt olmaqla hüquqi qüvvəsinə görə qanunlardan sonra ikinci yerdə durur.

Prezident fərmanlarla yanaşı sərəncamlar da qəbul edir. Lakin fərmanlardan fərqli olaraq sərəncamlar yalnız cari xarakterli məsələlər üzrə birdəfəlik akt kimi qəbul olunur və hər bir halda fərqi xarakter daşıyır. Fərmanla sərəncam arasındakı bu fərq Konstitusiya ilə müəyyən olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 113-cü maddəsinin I hissəsində qeyd olunur ki, ümumi qaydalar müəyyən, etdikdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti fərmanlar, başqa məsələlər barəsində isə sərəncamlar qəbul edir.

Prezidentin aktlarının hər iki növü dövlətin ərazisində birbaşa qüvvədədir və onların icrası məcburidir. Prezidentin aktlarının birbaşa qüvvədə olması onunla ifadə olunur ki, həmin aktlar hansısa başqa dövlət orqanı tərəfindən təsdiq olunmur. Lakin bu məsələ ilə əlaqədar Konstitusiyanın 111 və 112-ci maddələrində iki istisnaedici hal nəzərdə tutulmuşdur. Konstitusiyanın həmin maddələrində Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya ayrı-ayrı yerlərində hərbi vəziyyətin elan edilməsi və Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı yerlərində fəvqəladə vəziyyət elan edilməsinə dair Prezident tərəfindən qəbul edilən fərmanların 24 saat ərzində Milli Məclisin təsdiqinə verilməsi müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarının əksəriyyəti dəfələrlə tətbiq olunması üçün nəzərdə tutulan ümumi davranış qaydalarından-hüquq normalarından ibarət olan qanuntabeli normativ-hüquqi aktlar formasında qəbul olunur.

Prezidentin fərmanları ictimai həyatın demək olar ki, bütün sahələrini, o cümlədən dövlət quruculuğu sahəsini əhatə edir. Prezident həm dövlət başçısıdır, həm də icra hakimiyyəti ona mənsubdur. Buna görə də Prezident dövlət mexanizminin icra strukturlarında dəyişikliklərin edilməsi, yeni orqanların, komissiyaların, digər qurumların yaradılması, hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi və s. məsələlərə dair fərmanlar qəbul edir ki, bununla da öz iradəsini normativləşdirmiş olur. Prezidentin səlahiyyətləri həyatın başqa sahələrini əhatə etdiyinə görə, həmin sahələr üzrə münasibətlərin tənzimlənməsi üçün də Prezident tərəfindən fərmanlar verilir.

Prezidentin normativ fərmanlarının əksəriyyəti müxtəlif qanunların qəbulu və tətbiqi ilə əlaqədar verilir. Həmin fərmanlarda qanunun tətbiqi ilə əlaqədar tədbirlər, bu tədbirləri həyata keçirən orqanlar müəyyən edilir. Z.Əsgərov yazır ki, bu cür fərmanların hamısının məzmunu öz strukturuna görə eynicinslidir: əvvəl qanunun realizə olunması üçün hansı orqanın nə kimi tədbirlər həyata keçirəcəyi müəyyən edilir, daha sonra isə qanunun özünün tələbinə görə dəqiqləşdirmə tələb edən müddəaları dəqiqləşdirilir. Odur ki, onlar qanun əsasında və qanunun icrası üçün verilir. "Lakin fərman istisnasız olaraq qanun üçün verilmir. Prezidentin səlahiyyətlərinə aid bir çox başqa məsələlər üçün də fərman verilir və bu fərman hər hansı bir Qanunu dəqiqləşdirmir. Başqa sözlə, fərman özü bilavasitə birinci, ilkin nizaməsalma mənbəyi kimi çıxış edir. Bu isə fərmanların əhəmiyyətini ikiqat artırır. Həm qəbul olunan qanunların bir çoxu məhz fərman vasitəsilə dəqiqləşdirildikdən sonra tam tətbiq olunmaya yararlı olur, həm də fərman müstəqil, heç bir şeydən asılı olmayan nizaməsalma vasitəsi kimi çıxış edir".

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları da bütün Azərbaycan ərazisində qüvvədə olan ümumi qanuntabeli normativ-hüquqi aktlardır (qanunqüvvəli aktlar; r). Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 120-ci maddəsi ilə müəyyən olunmuşdur ki, Nazirlər Kabineti ümumi qaydalar müəyyən etdikdə qərarlar, başqa məsələlər üzrə isə sərəncamlar qəbul edir. Nazirlər Kabinetinin qəbul etdiyi aktların icrası Azərbaycan ərazisində hüquq münasibətlərinin bütün subyektləri üçün məcburidir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həmin aktları ləğv etmək səlahiyyətinə malikdir.

Nazirlər Kabinetinin qərarları qanunların və fərmanların icrasına yönəlməklə müxtəlif sahələr üzrə dövlət idarəetməsinin dəqiq şəkildə tənzimlənməsinə xidmət edir. Buna görə də Nazirlər Kabineti hüquqyaratma fəaliyyətini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin hüquqyaratma fəaliyyət ilə sıx əlaqədə həyata keçirir.

Nazirlər Kabinetinin qərarları onun iclaslarında kollegial surətdə qəbul edilir. Qərar o halda qəbul edilmiş sayılır ki, Kabinet üzvlərinin yarısından çoxu onun lehinə səs vermiş olsun. Kabinetin qərarları rəsmi nəşrlər sayılan “Azərbaycan Respublikası qanunvericilik toplusu” və “Respublika” qəzetlərində dərc olunur.

Azərbaycan Respublikasında ümumi qanunqüvvəli aktlar Naxçıvan Muxtar Respublikasının hüduqları daxilində Muxtar Respublikanın Ali Məclisi və Nazirlər Kabineti tərəfindən də qəbul edilir.

Sahəvi qanunqüvvəli aktlar siyasi və ictimai-iqtisadi həyatın ayrı-ayrı sahələri üzrə dövlət idarəçiliyini həyata keçirən müxtəlif mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul olunur. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının qanunqüvvəli aktları qərarlar formasında qəbul edilir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının da Muxtar Respublikanın hüduqları daxilində qüvvədə olan sahəvi qanunqüvvəli aktlar qəbul etmək səlahiyyəti var.

Sual 4. Azərbaycan Respublikası DİN-in normativ-hüquqi aktlarının hazırlanması, qəbulu və qüvvəyə minməsi qaydaları.

Nazirliyin normativ hüquqi aktı - Azərbaycan Respublikasının daxili işlər naziri və ya nazirliyin Kollegiyası tərəfindən qəbul edilmiş, hamı üçün məcburi davranış qaydalarını əks etdirən, qeyri-müəyyən subyektlər dairəsi üçün və dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən formalı rəsmi sənəddir. Nazirliyin qeyri-normativ hüquqi aktı - konkret (birdəfəlik) təşkilati, nəzarət və ya sərəncamverici tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədi ilə qəbul edilən və ya digər birdəfəlik tətbiq halları üçün nəzərdə tutulan hüquqi aktdır. Nazirliyin normativ və qeyri-normativ hüquqi aktları Azərbaycan Respublikasının daxili işlər naziri tərəfindən təsdiq olunur (imzalanır). Nazirliyin normativ hüquqi aktları Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və hədlərdə, yalnız Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktları ilə Nazirliyin səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlər üzrə qəbul edilə bilər. Nazirliyin normativ hüquqi aktları qərarlar formasında qəbul edilir. Nazirlik tərəfindən qəbul edilən təlimatlar, əsasnamələr, nizamnamələr və qaydalar qərarlarla təsdiq edilir. Təlimatlar, əsasnamələr, nizamnamələr və qaydalar - daxili işlər orqanlarının əməliyyat-xidməti fəaliyyətinin əsas formalarını və konkret kateqoriyalı əməkdaşlarının işini tənzimləyən normativ hüquqi aktlardır.

Təlimatlar bu və ya digər fəaliyyət növünün icraçının, habelə icra qaydası, üsul və metodlarını müəyyən edir. Əsasnamələr Nazirliyin aparatının struktur bölmələrinin və tabeliyində olan qurumların hüquqi statusunu - səlahiyyətlərini, vəzifələrini, funksiyalarını, hüquqlarını, habelə hər hansı bir fəaliyyət növünün əsas prinsip və istiqamətlərini, həyata keçirilməsinin ümumi qaydalarını sistemləşdirilmiş şəkildə müəyyən edir. Nizamnamələr bu və ya digər fəaliyyət növünü və ya Nazirlik sisteminə daxil olan qurumların hüquqi statusunu nizama salır. Qaydalar ayrı-ayrı fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsi üsullarını tənzim edir. Qəbul olunan normativ hüquqi aktda bu normativ hüquqi aktın istinad etdiyi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktı göstərilir və həmin aktın icrası məqsədi ilə qəbul olunduğu qeyd edilir. Nazirliyin qeyri-normativ hüquqi aktları əmr və sərəncamlar formasında, müvafiq normativ hüquqi akt əsasında qəbul edilir və onun müvafiq normasına istinad edilir.

Nazirliyin hüquqi aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi üçün əsaslar aşağıdakılardır:

- qüvvədə olan qanunvericilik aktlarının tələbləri;
- yuxarı orqanların və ya daxili işlər nazirinin konkret tapşırıqları;
- Nazirliyin Kollegiyasının qərarları;
- Nazirliyin baş idarə, idarə və şöbələrinin (bundan sonra «idarə») müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilmiş iş planları və ya həmin xidmətlərin rəhbərlərinin təşəbbüsü;
- DİN-in normativ hüquqi aktlarının layihələrinin hazırlanması planı.

Hazırlanması zəruri olan normativ hüquqi aktın müəyyən edilməsi və normayaratma fəaliyyətinin mütəşəkkil qaydada həyata keçirilməsi məqsədilə,

Nazirliyin hər bir idarəsi tərəfindən xidmət sahələrinin hüquqi tənzimlənməsi əsaslı surətdə təhlil olunaraq, mövcud olan hüquqi boşluqların aradan qaldırılması üçün müvafiq layihələrin hazırlanmasına dair təkliflər hazırlanır və razılaşdırılması üçün Nazirliyin hüquq xidmətinə göndərilir. Hüquq xidməti tərəfindən həmin təkliflər əsasında «DİN-in normativ hüquqi aktlarının layihələrinin hazırlanması planı» tərtib edilir və təsdiq edilməsi üçün daxili işlər nazirinə təqdim olunur. Planda layihələrin adları, onların hazırlanmasının səbəbi və əsası, icra müddəti, məsul icraçı göstərilir. Planın icrasına nəzarət nazirliyin hüquq xidmətinə həvalə olunur. Plan tərtib edilərkən normayaratma fəaliyyətinin digər subyektlərinin, digər maraqlı orqanların, elmi təşkilatların, habelə digər fiziki və hüquqi şəxslərin təklifləri nəzərə alınır.

Normativ hüquqi aktların hazırlanmasının planlaşdırılması aşağıdakı tələblər nəzərə alınmaqla həyata keçirilir:

- kompleks hüquqi aktların işlənilib hazırlanmasına üstünlük verilməsi, normativ hüquqi aktların sayının minimuma endirilməsi;

- daxili işlər orqanlarının və daxili qoşunların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində mövcud olan boşluqların aradan qaldırılması;

- normativ hüquqi aktların beynəlxalq hüquq normalarına, həmçinin Azərbaycan Respublikasının insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunması, cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində bağladığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərinə uyğun olaraq hazırlanması.

Normativ hüquqi aktların hazırlanması həmin aktda tənzimlənməsi nəzərdə tutulan fəaliyyəti təşkilətmə səlahiyyətinə malik olan idarə tərəfindən həyata keçirilir. Normativ hüquqi akt dövlət dilində qəbul edilir.

Normativ hüquqi aktların Nazirliyin Kollegiyası tərəfindən qəbul edilməsi

Nazirliyin Kollegiyası qərarlar formasında aşağıdakı normativ hüquqi aktları qəbul edir:

- Nazirlik ilə digər şəxslər (qurumlar) arasında münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktlar;

- qəbul edilməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və ya Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən Nazirliyə tapşırılmış konkret normativ hüquqi aktlar;

- bir neçə dövlət orqanının fəaliyyətini tənzimləyən vahid (birgə) normativ hüquqi aktlar;

- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda müvafiq dövlət orqanları ilə razılaşdırılmalı olan normativ hüquqi aktlar;

- daxili işlər nazirinin təşəbbüsü ilə Nazirliyin Kollegiyasının müzakirəsinə çıxarılan Nazirliyin aparatının struktur bölmələrinin, tabeliyində olan qurumların (əsasnamələri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq edilən qurumları istisna olmaqla) əsasnamələrinin təsdiqi barədə normativ hüquqi aktlar;

- Nazirliyin Kollegiyasının qəbul etdiyi normativ hüquqi aktların ləğvi və ya onlarda dəyişikliklərin edilməsi.

Normativ hüquqi aktın qəbul edilməsi barədə Nazirliyin Kollegiya qərarını daxili işlər naziri imzalayır.

Normativ hüquqi aktların layihələrinin Nazirliyin Kollegiyasının müzakirəsinə çıxarılması və müvafiq qərarların qəbul edilməsi qaydaları «Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Kollegiyası haqqında Əsasnamə» ilə müəyyən edilir.

Normativ hüquqi aktların hazırlanması

Normativ hüquqi aktların layihələrinin hazırlanmasının ümumi qaydası Konstitusiyaya Qanununun VI-VIII, X fəsilləri və «İcra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarına baxılması, qəbul edilməsi və təsdiqi qaydası haqqında Əsasnamə»nin 2-ci bəndi ilə müəyyən edilir.

Normativ hüquqi aktın layihəsinin hazırlanması bir neçə idarəyə tapşırıldıqda, onun hazırlanmasını iş planında və ya Nazirliyin rəhbərliyinin tapşırığında birinci göstərilən idarə həyata keçirir. Nazirliyin rəhbərliyinin tapşırığında layihənin hazırlanması və hazırlıq müddəti üçün cavabdeh olan əsas icraçı və digər vəzifəli şəxslər müəyyən olunur.

Nazirliyin rəhbərliyinin tapşırığı ilə normativ hüquqi aktın layihəsinin alternativ variantları da işlənib hazırlana bilər.

İri həcmli normativ hüquqi aktların, o cümlədən digər dövlət orqanları ilə birgə qəbul olunan aktların hazırlanması zamanı daxili işlər nazirinin əmri ilə daha təcrübəli əməkdaşlardan ibarət işçi qrupu (komissiya) yaradıla bilər. Zərurət olduqda bu əməkdaşlar işçi qrupun tərkibində fəaliyyət göstərdikləri müddətdə öz vəzifələrinin icrasından azad edilə bilərlər.

Normativ hüquqi aktın layihəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına, qanunlarına, beynəlxalq hüquq normalarına, eləcə də Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərinə uyğunluğunu təmin etmək məqsədilə müvafiq mütəxəssislər, bir neçə dövlət orqanının fəaliyyətini tənzimləyən vahid (birgə) normativ hüquqi aktların layihələrinin hazırlanması zamanı isə digər dövlət orqanlarının nümayəndələri də işçi qrupun tərkibinə daxil edilə bilər.

Layihənin keyfiyyətli hazırlanması üçün onun predmetinə aid qanunvericilik aktları, Nazirliyin normativ hüquqi aktları, naziryanı müşavirələrin və kollegiyaların materialları, inspektor yoxlamaları və xidməti ezamiyyətlərin nəticələri, elmi ədəbiyyat və dövri nəşr materialları, kriminoloqi və sosioloqi tədqiqat məlumatları, daxili işlər orqanlarının fəaliyyətini əks etdirən statistik və digər məlumatlar öyrənilir.

İri həcmli normativ hüquqi aktın layihəsi hazırlanarkən onun predmetini və məqsədini müəyyən edən, tətbiqinin gözlənilən nəticələrini əsaslandırان, mümkün hüquqi alternativləri və müvafiq sahədə hüquqi tənzimləmə metodlarını qiymətləndirən, qüvvədə olan hüquqi tənzimləmənin çatışmazlıqlarını və yeni aktın qəbul edilməsi ilə onların aradan qaldırılması yollarını müəyyənləşdirən konsepsiya işlənib hazırlana bilər.

İri həcmli normativ hüquqi aktın layihəsinin hazırlanması üçün plan da tərtib edilə bilər. Planda normativ hüquqi aktın strukturu, onun əsas müddələrinin

məzmunu, eləcə də hazırlanmasının əsas mərhələləri, mərhələlərin bitmə müddətləri, işin nəticəsinə görə məsuliyyət daşıyan cavabdeh icraçı və digər vəzifəli şəxslər müəyyən olunur.

Normativ hüquqi aktın layihəsinin hazırlanması zamanı onun hüquqi tənzimləmə predmetinin Nazirliyin səlahiyyətinə aid olub-olmaması müəyyənləşdirilir.

Hazırlanmış layihə onun əsas icraçısı olan idarənin rəisi tərəfindən imzalanır və rəy bildirilməsi üçün Nazirliyin məsələdə maraqlı olan idarələrinə göndərilir.

Normativ hüquqi aktın tərtib edilməsinin üslubu, rekvizitləri, adi, struktur elementləri Konstitusiyaya Qanununun 25-30-cu maddələrinə uyğun olaraq müəyyən edilir.

Qərar, əmr və sərəncamların hazırlanması və tərtib edilməsinin ümumi qaydası «Dövlət hakimiyyəti orqanlarında, idarə, təşkilat və müəssisələrində kargüzarlığın aparılmasına dair Təlimat»ın VII-IX hissələri ilə müəyyən edilir.

Hazırlanmış layihənin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğunluğu və düzgün tərtib edilməsi sənədin icraçısı olan idarənin rəisi tərəfindən layihənin sərəncam hissəsinin axıncı vərəqinin arxa tərəfində viza qoymaqla təsdiqlənir.

Normativ hüquqi aktın layihəsinin razılaşdırılmağa göndərilən hər bir nüsxəsinə sənədin icraçısı olan idarənin rəisi tərəfindən viza qoyulur.

Layihənin düzgün hazırlanması, tərtib və çap olunmasına görə məsuliyyət, habelə buna nəzarət layihənin icraçısı olan idarə rəisinin üzərinə düşür.

Normativ hüquqi aktların razılaşdırılması (vizalanması)

Normativ hüquqi aktın layihəsi onun hazırlanmasında maraqlı olan Nazirliyin müvafiq idarələri ilə razılaşdırılır.

Nazirlik daxilində razılaşdırma müvafiq idarələrin rəisləri arasında həyata keçirilir. Razılaşdırılmağa təqdim olunan layihə ilə tanış olduqdan sonra idarə rəisi ona viza qoyur.

Viza sərəncam mahiyyətli sənədlərin layihələrində birinci nüsxədə mətnin axıncı vərəqinin arxasında qoyulur. Vizanın tərkibinə viza verən şəxsin soyadı, adı, şəxsi imzası və tarix daxildir. Üçdən artıq vizanın alınması zamanı razılaşdırma ayrıca vərəqdə (əlavə olunur) aparılır. Layihənin razılaşdırılmalı olduğu idarələr əsas icraçı tərəfindən müəyyən olunur.

Layihənin aşağıdakı idarələrlə razılaşdırılması məcburidir:

- layihənin işlənilib hazırlanmasına dair tapşırıqda nəzərdə tutulan idarələr;
- nümayəndələri layihəni hazırlayan işçi qrupun tərkibinə daxil olan idarələr;
- layihə ilə tənzim olunan fəaliyyəti təşkil etmək səlahiyyətinə malik olan idarələr;

-normativ hüquqi aktda digər idarələr ilə bağlı normativ göstərişlər və (və ya) tapşırıqlar olduqda, həmin idarələr.

Normativ hüquqi aktın layihəsi aşağıdakı hallarda mütləq digər dövlət orqanları ilə razılaşdırılmalıdır:

-razılaşdırılma barədə yuxarı orqanın birbaşa tapşırığı olduqda və ya bu Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə məcburi olduqda;

-layihənin normativ göstərişi və (və ya) tapşırığı digər dövlət orqanları üçün məcburi olduqda;

-layihədə nəzərdə tutulan məsələlərin həll edilməsi digər dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinə aid olduqda.

Layihə yalnız Nazirlikdə vizalar alındıqdan sonra razılaşdırılmaq üçün digər dövlət orqanlarına göndərilir. Layihənin razılaşdırılmalı olduğu dövlət orqanları layihənin əsas icraçısı olan idarə tərəfindən hüquqi tənzimləmə predmetinin müvafiq orqanların səlahiyyətlərinə aid olmasından asılı olaraq, eləcə də layihənin hazırlanmasına dair Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin tapşırığı nəzərə alınmaqla müəyyən olunur. Layihə razılaşdırılmaq üçün digər dövlət orqanlarına Nazirliyin rəhbərliyi tərəfindən imzalanmış müşayiət məktubu ilə göndərilir. Normativ hüquqi aktın layihəsinin digər dövlət orqanları ilə razılaşdırılması həmin orqanların rəhbərləri tərəfindən razılaşdırılma qrifinin qoyulması, razılaşdırılma sənədinin alınması və ya kollegial orqanın iclasında layihənin müzakirəsinin protokolunun təqdim edilməsi vasitəsilə həyata keçirilir. Razılaşdırılma qrifi «Razılaşdırılmışdır» və ya «Razıyam» sözündən, layihənin razılaşdırıldığı şəxsin vəzifəsindən, adından və soyadından, şəxsi imzasından və tarixdən ibarətdir. Razılaşdırılma qrifi sənədin titul vərəqinin yuxarı sağ küncündə yerləşdirilməlidir.

Normativ hüquqi aktların layihələrinə hüquq xidmətində baxılması

Nazirliyin hüquq xidməti tərəfindən bütün normativ hüquqi aktların layihələrinin məcburi hüquqi ekspertizası keçirilərək, onların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarına, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarına, beynəlxalq hüquq normalarına, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərinə, eləcə də Nazirliyin normativ hüquqi aktlarına uyğunluğu yoxlanılır. Layihələr göstərilən bütün vizalar alındıqdan sonra ona əlavə olunan sənədlərlə birlikdə hüquq xidmətinə göndərilir. Normativ hüquqi aktın layihəsinin məcburi hüquqi ekspertizası məcburi linqvistik ekspertizadan və digər ekspertizalardan, habelə layihə daxili işlər nazirinə, Nazirliyin Kollegiyasına, naziryanı müşavirəyə, digər dövlət orqanlarına təqdim edilməmişdən əvvəl keçirilir. Layihələr hüquq xidmətinə əsas icraçı (işçi qrupu) tərəfindən kağız daşıyıcısında və eyni zamanda elektron daşıyıcılarında mətn faylları formasında göndərilir. Müəyyən olunmuş qaydada hazırlanmayan, lazımı vizalara malik olmayan və zəruri sənədlər əlavə olunmayan layihələr hüquq xidməti tərəfindən baxılmadan geri qaytarılır. Hüquq xidməti layihələrin əlavə olaraq hansı xidmətlərlə razılaşdırılmalı olduğunu müəyyən etmək səlahiyyətinə malikdir.

Hüquq xidmətində layihələrə bir ay müddətində baxılır. Layihələr iri həcmli olduqda, öyrənilməsi tələb olunan normativ hüquqi aktların sayı çox olduqda, layihələrdə səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən rəsmi şərh edilməsi tələb olunan

müddəalar mövcud olduqda layihələrə baxılma müddəti Nazirliyin rəhbərliyinin qərarı ilə bir aydan artıq olmamaq şərti ilə uzadıla bilər. Hüquq xidməti tərəfindən layihələrin məcburi hüquqi ekspertizası keçirilərkən Konstitusiyaya Qanununa əlavə olunmuş 1 nömrəli Əlavəyə uyğun məcburi hüquqi ekspertizanın rəyi tərtib edilir.

Normativ hüquqi aktın layihəsinə dair məcburi hüquqi ekspertizanın rəyində aşağıdakı nəticələrdən biri göstərilməlidir:

- normativ hüquqi aktın layihəsi rədd edilir;
- normativ hüquqi aktın layihəsi yenidən işlənməsi üçün qaytarılır;
- normativ hüquqi aktın layihəsi dəstəklənir.

Təlimatın 5.10-cu bəndində nəzərdə tutulmuş tələblərə cavab vermədikdə və ya Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə, o cümlədən Nazirliyin normativ hüquqi aktlarına uyğun olmadıqda layihə hüquq xidməti tərəfindən yenidən işlənməsi üçün qaytarılır. Hüquqi ekspertiza keçirildikdən sonra layihənin birinci nüsxəsinin sərəncam (qərar, əmr) hissəsinin arxa tərəfinə hüquq xidmətinin ştampları vurulur.

Normativ hüquqi aktların layihələrinin qəbul edilməsi üçün imzalanmağa təqdim edilməsi, onların qüvvəyə minməsi və icrasına nəzarət.

Normativ hüquqi aktın layihəsi qəbul edilməsi üçün daxili işlər nazirinə imzalanmağa təqdim edilir.

Daxili işlər naziri normativ hüquqi aktın layihəsinə baxdıqdan sonra aşağıdakılardan birini edə bilər:

- normativ hüquqi aktın layihəsinin bəyənilməsi və qəbul edilməsi;
- əsaslar və səbəblər göstərilməklə layihənin rədd edilməsi;
- normativ hüquqi aktın layihəsinin qəbul edilməsinin müəyyən müddətə təxirə salınması;
- irad və təkliflər göstərilməklə layihənin yenidən işlənmək üçün qaytarılması.

Əsas icraçı olan idarə imzalanmış normativ hüquqi aktı kağız daşıyıcısında Nazirliyin Katibliyində qeydiyyatata və eyni zamanda elektron daşıyıcılarında mətn faylları formasında hüquq xidmətinin kompüter bazasına daxil edilməsi üçün göndərir. Normativ hüquqi aktların mətn faylları formasında elektron variantları hüquq xidmətinin kompüter bazasında saxlanılır. Hüquq xidməti «Elektron Sənəd Dövriyyəsi» sistemi vasitəsilə Nazirliyin Katibliyində qeydiyyatata alınmış bütün normativ hüquqi aktlara, habelə qeyri-normativ hüquqi aktlara dair informasiya resurslarına (qərarlar, inzibati əmrlər, sərəncamlar) buraxılış (qoşulma, inteqrasiya) hüququna malikdir. Layihənin əsas icraçısı olan idarə imzalanmış normativ hüquqi akta göndəriş siyahısını əlavə edir, normativ hüquqi akt göndəriş siyahısına uyğun sayda çoxaldılır və icra üçün verilir (göndərilir). Normativ hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi halları istisna olmaqla, Nazirliyin digər hüquqi aktları, aktın özündə başqa müddət nəzərdə tutulmayıbsa, Nazirliyin Katibliyində rəsmi qeydiyyatata alındığı gündən qüvvəyə minir. Normativ hüquqi aktların icrasına nəzarət aktlarda göstərilmiş idarələr (vəzifəli şəxslər) tərəfindən və ya qanunvericiliklə müəyyən olunmuş ümumi qaydada həyata keçirilir.

Normativ hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi

Nazirliyin normativ hüquqi aktlarının Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi «Hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi qaydaları haqqında Əsasnamə»nin təsdiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 1 iyul tarixli 463 nömrəli Fərmanına uyğun olaraq həyata keçirilir. Nazirliyin normativ hüquqi aktları həmin aktlarda onların qüvvəyə minməsinin daha gec müddəti nəzərdə tutulmadıqda, Dövlət Reyestrinin elektron variantında dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir. Normativ hüquqi aktların dövlət sirlərini əks etdirən ayrı-ayrı müddəaları Dövlət Reyestrinin elektron variantında və Dövlət Reyestrinin toplusunda dərc edilmir.

Normativ hüquqi aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinə göndərilməsinə görə Nazirliyin həmin aktların əsas icraçısı olan baş idarə, idarə və şöbə rəisləri məsuliyyət daşıyır. Normativ hüquqi aktlar Dövlət Reyestrinə daxil edilmək üçün həmin aktların qəbul edildiyi gündən üç gün keçənədək Ədliyyə Nazirliyinə göndərilir. Nazirliyin normativ hüquqi aktları daxili işlər naziri, o olmadıqda isə onun vəzifəsini icra edən müavini tərəfindən imzalanmış müşayiət məktubu ilə birgə Dövlət Reyestrinə təqdim edilir. Nizamnamə, əsasnamə, təlimat, rəqlament, qayda və norma nəzərdə tutan digər aktlar onları təsdiq edən aktla birgə təqdim olunur. Normativ hüquqi aktlar kağız daşıyıcıda onların əslinin həqiqi surəti formasında və eyni zamanda elektron daşıyıcıda mətn faylları formasında təqdim edilir. Normativ hüquqi akt barədə məlumat, onu təqdim edən orqan (Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi), aktın növü (qərar), qəbul edildiyi tarix, qeydiyyat nömrəsi və adi göstərilməklə Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən Dövlət Reyestrinin qeydiyyat jurnalının kağız və elektron formalarında qeydiyyata alınır.